

HARGITTAY EMIL

EGY VERS VAGY KETTŐ?
Vörösmarty Mihály: *Pázmán**

Vörösmarty a Koszorú 1830. évi számában az alábbi epigrammát közölte Pázmány Péterről:

Pázmán.

Pázmán, tiszta valóságnak hallója égekben,
Megtért térítő állok az isten előtt,
'S hirdetek új tudományt, oh halld 's vedd szívre magyar nép:
„Testvérek vagytok, bűnös az, a' ki gyűlöl.”¹

Vörösmarty Pázmány személyiségének és a hitviták korának lényegét pontosan át-
érezve írta meg költeményét. Az első sor az érsek egyértelmű, világos és erőteljes kato-
likus elkötelezettségére utal, a második sor hangsúlyos pozícióban álló első szava:
„Megtért” Pázmány Miklós bihari református nemes gyermekének a kolozsvári jezsuita
kollégiumban történt katolizálására utal.² A harmadik sor „új tudomány”-a nyilvánvaló-
an a katolikus megújulás hitvitáira utal, annak ellenére, hogy éppen Pázmányék hangsu-
lyozták azt, hogy nem az ő vallásuk az új, hanem a protestánsoké. Ebből ágazik ki az
utolsó sor csattanója. Ennek tömör megfogalmazása a „gyűlölés”, azaz gyűlölködés ellen
szólít fel, mintegy a vallási viták és a vallási hovatartozás fölébe emelve az egy nemzet
tagjainak státuszából következő egyetértés parancsát. A belső széthúzás, a „testvérgyűlö-
lési átok” ellen emelt szót a 30-as, 40-es években több művében is Vörösmarty,³ s a

* A cikk megjelenése idején a szerző az OTKA 67975 sz. pályázati támogatásban részesült.

¹ Koszorú, 1830, 185–186. A vers Csaba álnéven jelent meg.

² Pázmány katolizálása kb. 12 éves korában történt, az újabban előkerült, némileg ellentmondásos adatok
alapján pontosabban nem határozható meg: ÖRY Miklós, *Pázmány Péter tanulmányi évei*, Eisenstadt, Prugg,
1970, 21–22; TUSOR Péter, *Pázmány Péter processus inquisitionis az Aldobrandini hercegek frascati levéltá-
rában*, Egyháztörténeti Szemle, 2003, 19–21; MOLNÁR Antal, *Pázmány Péter katolizálásának kérdéséhez =
Summa: Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*, szerk. MACZÁK Ibolya, Piliscsaba, PPKE BTK, 2007
(Pázmány Irodalmi Műhely: Tanulmányok, 7), 226–229.

³ A legelkeseredettebben talán *Az emberek* utolsó strófájában: „Az ember fáj a földnek; oly sok / Harc- s
békeév után / A testvérgyűlölési átok / Virágozik homlokán”. VÖRÖSMARTY Mihály *Összes költői művei*, kiad.
HORVÁTH Károly, MARTINKÓ András, Bp., Szépirodalmi, 1972, I, 569.

Pázmányról szóló epigramma a vallási viszálykodást is ebből a szempontból ítéli el. Szükséges hangsúlyozni, hogy Pázmánynak ez a fajta jellemzése teljesen adekvát az érsek személyiségével, aki életének második felében, a 17. század 20-as, 30-as éveiben számos alkalommal fogalmazta meg a református erdélyi fejedelmek számára is, hogy minden konfrontáció és hadviselés csak a magyarság veszét okozhatja.⁴

Az 1960-ban megjelent kritikai kiadás nem a fent idézett szövegváltozatot tartalmazza főszövegében, hanem Vörösmarty három évvel később, 1833-ban készített változatát. Három apró interpunkcionális és ékezethasználati eltérésen kívül a legfontosabb és lényeges eltérés a kritikai kiadás főszövegében az, hogy az utolsó sor, azaz Pázmány tanácsa így hangzik: „Legszentebb vallás a' haza 's emberiség.”⁵ A szövegkiadó nyilvánvalóan az *ultima manus* elvét követve tette főszöveggé a Vörösmartyra és saját korára oly jellemző felfogást tükröző szövegváltozatot, amely igen leleményes költői megoldás, de a Pázmány-féle eszményektől már távolodást jelez, s ilyen módon a történeti hitelű szövegből jellegzetesen a felvilágosodás utáni eszmeiség jegyében átírt szöveget kapunk. Vörösmarty a saját és a reformkor egyik fontos jelszavát igyekezett hitelesíteni Pázmány tekintélyével, vállalva a történetietlenséget. A jegyzetekben Horváth Károly utalt arra, hogy a két szövegváltozat feltűnő kettősségét már észrevételezte Babits Mihály, Farkas Gyula, Szerb Antal és Tóth Dezső, a vers átírását részben Vörösmarty szemléleti változásával magyarázva.⁶ Az inkább Vörösmartyt s nem Pázmányt jellemző utolsó sor eszmeiségének elterjedtsége szintén nyilvánvaló, Vörösmarty esetében már 1822-től nyomon követhető.⁷

Vörösmarty későbbi szövegváltozata 1833-ban jelent meg gyűjteményes kötetében, majd ugyanez a szöveg a tízkötetes, 1845–48 közötti kiadásban, 1847-ben, 1863-ban és 1884-ben.⁸ A verset a kritikai kiadás „véglegesítette”, hiszen az 1960 utáni kiadások ezt vették alapul, így a Szépirodalmi Kiadó 1963., 1972. és 1978. évi kiadása. A Koszorú első, 1830-as eredeti szövegváltozata ennek következtében feledésbe is merült, elásva a kritikai kiadás szövegváltozatokat közlő jegyzetanyagába. Jelenleg nem könnyen ítélni meg Vörösmarty közvetlen viszonya Pázmányhoz e versen kívül, mivel a kritikai kiadás köteteinek többsége sajnos nem tartalmaz névmutatót. Ilyen egyszerű oknál fogva jóval könnyebb Kölcsey viszonyának meghatározása Pázmányhoz, amint a most kritikai kiadásban megjelent levelezéskötet bizonyítja is, hogy Kölcsey magával vitte Álmosdra a *Kalauzt*, hogy ott nyugalomban olvashassa és kijegyzetelhesse.⁹

⁴ Részletesebben: HARGITTAY Emil, *Oppozíció, kölcsönhatás és integráció Pázmány tevékenységében = Irodalmi és nyelvi kölcsönhatások az integráció folyamatában – Literárne a jazykové interakcie v procese integrácie*, szerk. František ALABÁN, Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela, Filologická fakulta, Katedra hungaristiky, 2005, 13–24.

⁵ VÖRÖSMARTY Mihály, *Kisebb költemények*, II (1827–1839), kiad. HORVÁTH Károly, Bp., Akadémiai, 1960, 86.

⁶ *Uo.*, 396–397.

⁷ *Uo.* Horváth Károly a kritikai kiadásban a *Szózat*hoz írt jegyzetanyagra is utal.

⁸ *Uo.*

⁹ Kölcsey levele Kazinczyhoz 1814. december 4-én: KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés*, I, 1808–1818, kiad. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Universitas, 2005 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái), 348, 358. Szabó G. Zoltán szóbeli

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2009. CXKévfolyam 667. szám

Úgy gondolom, hogy a most megjelent Pázmány-bibliográfia¹⁰ készítői Vörösmarty történetileg hiteles szövegváltozatát méltán emelték ki a homályból, amikor az eredeti szövegváltozat faksimiléjét tették a címlapra, rávilágítva a Pázmány-recepció egy jellegzetes állomására. Vörösmarty első változata ugyanolyan érvényű, mint a második, kár lenne elfeledni a „főszöveg–mellékszöveg” korábban egyeduralkodó filológiai nézete miatt. Ez esetben ugyanis egyformán érvényes két különböző versről van szó.

közlése szerint bizonyára a nyelvújítás szempontjából érezhette fontosnak a református Kölcey a Pázmány-szövegek tanulmányozását.

¹⁰ *Pázmány Péter-bibliográfia 1598–2004*, összeáll. ADONYI Judit, MACZÁK Ibolya, Piliscsaba, PPKE BTK, 2005 (Pázmány Irodalmi Műhely: Bibliográfiák – Katalógusok, 1). („Pia fraus”: a Koszorúban eredetileg két egymást követő lapon megjelent, a 185. lap alján „kettévágott” és a 186. lapon folytatódó epigramma a bibliográfia borítóján egy lapon olvasható.)